

Este putinismul un nou fascism?

[Is Putinism a new fascism?]

Radu CARP

Abstract: *The question has long been asked whether there is an ideology called "Putinism" and whether it can be assimilated to fascism. The premise of this article is that Putinism exists, it is an ideology in formation, "thin centered", like populism. The article presents the dispute between "eternal fascism" and "the defascination of fascism", as well as the most important positions of some authors in the field regarding the possibility of equating Putinism with fascism. The article concludes that Putinism is a new phenomenon, an ideological DIY specific to Russia today, the result of the symbiosis between nationalism, fascism and ideas specific to the far left, to which is added a form of messianism that transcends political regimes and ideologies in Russia. Putinism has not reached the stage of ideology but is manifested by extreme violence (the war in Ukraine), a sign of political radicalism.*

Keywords: *ideological DIY, extreme, fascism, Putinism, rașism*

Premise

Încă înainte de începutul războiului din Ucraina s-a pus întrebarea dacă există o ideologie care poate fi numită „putinism” și dacă acest putinism poate fi considerat o nouă formă de fascism - plecând de la premisa că fascismul nu circumscrie o singură perioadă istorică, ci poate fi regăsit și în cadrul regimurilor politice actuale. Scopul acestui articol nu este de a analiza dacă ceea ce se întâmplă în prezent în Federația Rusă a dat naștere unei ideologii politice structurate pe care o putem numi „putinism”. Premisa de la care pornim este că putinismul este o ideologie în formare, „centrată subțire”, precum populismul¹. Dacă fascismul se poate manifesta și în prezent, nu doar în trecut, este o întrebare deschisă și vom prezenta argumentele pro și contra acestei afirmații. De răspunsul la această întrebare depinde și asimilarea putinismului cu fascismul.

Ipoieza pe care o vom urmări pe parcursul acestui articol este că, indiferent de răspunsul la întrebarea dacă fascismul este o formă perpetuă sau una limitată în timp, putinismul deține multe dintre caracteristicile fascismului, așa cum acesta a funcționat și a fost teoretizat în primele decenii ale secolului XX. Pe de altă parte, așa cum vom arăta, teza potrivit căreia putinismul ar fi un cameleon care împrumută trăsături ale ideologiilor care susțin extrema dreaptă dar și extrema stângă nu ar trebui respinsă *a priori*, ci dimpotrivă. Răspunsul final la întrebarea cu privire la

---

¹ Despre definirea populismul ca “thin-centered ideology”, vezi Cas Mudde and Cristóbal Rovira Kaltwasser, *Populism. A very short introduction*, Oxford University Press, Oxford, 2017, p. 6.

natura putinismului va putea fi dat abia după ce Vladimir Putin nu va mai fi la putere, pentru a face bilanțul perioadei istorice în care acesta se va fi aflat la conducerea Federației Ruse.

„Fascismul etern” și „defascizarea” fascismului

Fascismul a fost un fenomen istoric, circumscris unei anumite perioade sau este o ideologie care se poate reproduce oricând și oriunde? La această întrebare răspunsurile sunt diverse. Umberto Eco a teoretizat în 1995 „fascismul etern”, o *forma mentis* caracterizată prin cultul tradiției (simultan cu respingerea modernității), irațional - cultul acțiunii pentru acțiune, teama de diferențe, apelul la clasele sociale frustrate, obsesia complotului și xenofobie². Ideile lui Eco au fost ulterior elaborate într-o formă mai amplă de Jason Stanley într-o carte publicată în 2018³. Ulterior traducerii textului lui Eco în italiană (fiind publicat inițial în engleză), ideea unui „fascism etern” a fost amplu criticată în Italia⁴. Emilio Gentile, cel mai reputat teoretician al fascismului italian, a combătut în mai multe ocazii ideea lui Eco. Într-o carte publicată în 2019, Gentile consideră că acceptarea teoriei fascismului etern ar putea favoriza fascinația pentru neo-fascism în rândul tinerilor, iar dacă am aplica sintagma „fascism” oricărei forme de violență politică ar trebui încadrate în această categorie și toate mișcările revoluționare. În locul acestei teorii, Gentile propune „defascizarea fascismului”, referința la fascism ca o ideologie care a născut o mișcare politică circumscrisă temporal⁵. La această dispută trebuie adăugat un punct de vedere care oferă o altă perspectivă: în viziunea lui Petre Andrei, naționalismul este o trăsătură importantă a fascismului⁶, iar aceasta explică de ce tentația fascismului revine periodic, pe măsură ce sentimentul național este uzat în exces ca argument în dezbaterile politice. Legătura dintre naționalism - curent de idei care în mod cert nu a încetat să existe - și fascism este scoasă în evidență și de Angelo Chielli⁷. Dacă acceptăm această perspectivă, înseamnă că există o formă de fascism care revine periodic în diferite epoci istorice, urmând traiectoria naționalismului.

După cum se poate observa, nu există un consens în privința naturii fascismului în literatura de specialitate. Dacă acceptăm teoria „fascismului etern”, atunci putinismul poate fi asimilat unei forme de fascism. Dacă nu o acceptăm, putinismul este doar numele dat unei ideologii “centrată subțire” care poate fi situată la extrema dreaptă sau la extrema stângă în funcție de împrejurări. Oricum l-am defini, putinismul este în opoziție cu ideologiile care stau la fundamentul unei societăți democratice.

Putinism = fascism?

---

² Umberto Eco, *Il fascismo eterno*, La nave di Teseo, Milano, 2018.

³ Jason Stanley, *How fascism works: The politics of Us and Them*, Random House, New York, 2018.

⁴ Pentru o prezentare a acestor critici, vezi Luciano Canfora, *Fermare l'odio*, Laterza, Roma, 2019, p. 32 și urm.

⁵ Emilio Gentile, *Chi è fascista*, Laterza, Roma, 2019.

⁶ Petre Andrei, *Fascism*, Institutul European, Iași, 2013.

⁷ Angelo Chielli, *Fascism și nationalism*, conferință ținută la Universitatea Petre Andrei din Iași, 24 iunie 2022.

Primul autor care a asimilat putinismul cu fascismul este, în ordine cronologică, Bernard - Henri Levy, într-un text din 2014⁸. Este vorba de o conferință care a fost publicată pe platforma de analiza politică *La regle du jeu*. Levy începe prin a face distincția între nazism și fascism, afirmând că cel dintâi a fost un fenomen unic, fără precedent - implicând astfel ideea că fascismul nu ar fi un astfel de fenomen unic. Cu toate acestea, afirmă Levy, există multe asemănări între Putin și Hitler, dând exemplul asasinării jurnalistei Anna Politovskaya, al avocatului Serghei Magnițki sau al oligarhilor eliminați de Putin - Gusinski, Berezovski, Hodorkovski. Toate aceste se subsumează la ceea ce Levy numește „gangsterism” care constituie o caracteristică a putinismului. Acest „gangsterism” a fost folosit pentru anexarea Crimeii și pentru declanșarea războiului din Donbas în 2014. Argumentul folosit pentru anexarea Crimeii, acela de a preveni un eventual masacru, seamănă foarte mult în opinia lui Levy cu remilitarizarea Renaniei, *Anschluss* și anexarea Klaipeda (parte a Lituaniei). La fel ca și în cazul ascensiunii nazismului, puterile occidentale au crezut în ideea unei înțelegeri cu Hitler, respectiv Putin, opinia lui Walter Steinmeier, la acea dată ministru de externe al Germaniei, potrivit căreia „nu trebuie să lășăm ca Putin să ne fie adversar” fiind comparată de Levy cu politica de conciliere a lui Chamberlain.

Pentru Levy, există mai multe caracteristici ale putinismului care îl apropie de fascism, precum cultul imaginii fizice promovată de Putin, asemănat cu atracția lui Mussolini pentru forța fizică, utilizarea forței în relațiile internaționale, legile adoptate în Federația rusă împotriva minorităților sexuale, etc. Putin nu folosește cuvântul *Volk*, ci „sfânta Rusie”. Putinismul este pentru Levy o ideologie aparte, datorită faptului că se bazează pe o ideologie puternică - eurasianismul promovată de Alexandr Dughin și care dezvoltă ideea că Uniunii Europene trebuie să i se opună un ansamblu geopolitic care să reunească Federația rusă, Belarus, Ucraina și Kazahstan. Putinismul este identic cu eurasianismul în versiunea Dughin, din moment ce scopul final este destabilizarea și în cele din urmă dizolvarea Uniunii Europene, responsabilă de dizolvarea URSS. Levy consideră că putinismul, prin înrudirea cu eurasianismul lui Dughin, se aseamănă cu fascismul, oferind ca argument faptul că o carte a lui Dughin tradusă în limba franceză a fost prefăcută de Alain Soral, iar o alta de Alain de Benoist, doi gânditori ai extremei drepte franceze. Prin urmare, cel care l-a inspirat de Vladimir Putin a ales să fie în compania a „doi fasciști francezi”. Mai mult, în opinia lui Levy, există o Internațională putinistă care grupează partide de extremă dreapta, iar aceasta este de fapt o nouă „Internațională fascistă”. O altă caracteristică pe care putinismul o împarte cu fascismul este slăbiciunea liderului care, din frustrarea generată de slăbiciune, declanșează violența, iar exemplul folosit este cel oferit de Curzio Malaparte în *Kaput*: autorul, văzându-l gol pe Himmler la saună, realizează că lui Himmler îi este frică și din acest motiv declanșează teroarea față de ceilalți.

Un autor care investighează constant problema definerii putinismului ca fascism este Alexander Motyl. Acesta a publicat în 2015 un text referitor la Federația Rusă calificată drept un regim politic fascist sub conducerea lui Vladimir Putin. Articolul respectiv a fost extins într-o

---

⁸ Bernard - Henri Lévy, *Le poutinisme est un fascisme. La résistant ascension d'Arturo Poutine*. <https://laregledujeu.org/2014/05/29/17087/le-poutinisme-est-un-fascisme/>, (accesat 18.07.2022).

contribuție științifică mai largă publicată în 2016, iar argumentele au fost reformulate în 2022 ulterior declanșării războiului din Ucraina.

În articolul din 2015⁹, Alexander Motyl aduce argumente în favoarea ideii potrivit căreia Rusia lui Putin este un regim politic fascist, bazându-se mai ales pe multitudinea de opinii exprimate în acest sens. Mihail Iampolski, profesor la New York University, consideră de exemplu că discursul cvasi-fascist are o putere de seducție în Federația rusă care era predictibilă. Regimul politic de la Moscova respinge orice ar fi un semn de slăbiciune sau feminitate și proiectează calitățile pe care le respinge asupra dușmanului - în cazul de față ucrainenii care sunt acuzați de fascism. Nu doar autorii americani descriu regimul politic din Federația rusă ca fiind fascist, ci și analiștii ruși, Motyl dând exemplul lui Evgheni Ihlov care consideră că Putin a introdus o nouă formă de „fascism de stânga”, al lui Andrei Zuhov care a afirmat că Putin construiește „un stat corporatist de tip fascist împachetat în ideologia sovietică”, rezultatul fiind un stat care seamănă foarte mult cu Italia fascistă, alte asemănări cu fascismul fiind naționalismul și legătura strânsă cu Biserica, iar datorită acestor afirmații a fost dat afară de la Institutul de Stat pentru Relații Internaționale din Moscova sau al lui Alexei Șiropaev care consideră că Rusia se îndreaptă spre fascism „în ritm alert” și că fascismul rus a devenit un fapt, iar mulți ruși „au acceptat fascizarea și sunt gata să accepte reprimări politice și mai mari”. Potrivit lui Motyl, regimurile fasciste sunt conduse de dictatori cu trăsături hiper-masculine care doresc să genereze un *ethos* hiper-naționalist, cultul violenței, mobilizarea în masă a tinerilor, reprimarea adversarilor politici, propagandă în masă și proiecte imperialiste. Regimurile fasciste sunt foarte populare, iar liderul fascist carismatic apelează la sectoare largi ale populației, iar Putin și Rusia se potrivesc perfect tuturor acestor caracteristici. La argumentul lui Motyl potrivit căruia mobilizarea în masă a tinerilor este semnul unui regim fascist, am putea adăuga aspectul pus în evidență de Françoise Thom, anume că Putin beneficiază de o mișcare de tineret numită *Nași (Ai Noștri)*, formată din persoane care urmează cursuri de îndoctrinare politică, tinerii fiind învățați că rușii sunt considerați de occidentali precum evreii în timpul nazismului; este vorba de o „forță insurgentă”, iar „Kremlinul e cel care le spune împotriva cui și de ce să se revolte”¹⁰. Aceleași argumente au fost reluate pe larg într-un articol publicat în 2016¹¹. Într-un articol publicat în martie 2022¹², Motyl reformulează aceste argumente. Pornind de la pretenția lui Vladimir Putin de a „denazifica” Ucraina (care de fapt înseamnă „dez-ucrainizare”), Motyl remarcă faptul că în Ucraina a apărut după începerea războiului un nou termen: „rașism”, provenind din combinația de cuvinte Rusia - fascism. Motyl oferă o definiție a statului fascist: un

---

⁹ Alexander Motyl, *Is Putin Russia Fascist ?*, <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/is-putin-s-russia-fascist/>, (accesat 18.07.2022).

¹⁰ Françoise Thom, *Putin și putinismul*, traducere de Adina Arvatu, Humanitas, București, 2020, p. 68.

¹¹ Alexander J. Motyl, *Putin's Russia as a fascist system*, *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 49, no. 1, Special Issue: Between nationalism, authoritarianism, and fascism in Russia: exploring Vladimir Putin's regime (March 2016), pp. 25 - 36.

¹² Alexander Motyl, *Yes, Putin and Russia are fascist - a political scientist shows how they meet the textbook definition*, <https://theconversation.com/yes-putin-and-russia=are-fascist-a-political-scientist-shows-how-they-meet-the-textbook-definition-179063>, (accesat 18.07.2022).

stat autoritar condus de un lider carismatic care se bucură de un cult al personalității. În opinia lui Motyl, statele fasciste au mai multe trăsături comune cu cele autoritare și cu cele totalitare dar diferența fundamentală este că liderii fasciști au carismă, își promovează imaginea, sunt iubiți de popor și se prezintă ca fiind întruchiparea statului și a națiunii. Astfel, Spania lui Franco, Chile în timpul lui Pinochet sau Grecia în timpul dictaturii coloneilor au fost state autoritare dar China sub conducerea lui Xi Jinping, Italia lui Mussolini, Germania lui Hitler și URSS în timpul lui Stalin întrunesc caracteristicile unui stat fascist. În ceea ce privește Rusia lui Putin, Motyl consideră că ar corespunde definiției statului fascist: instituțiile nu sunt democratice, războiul este legitimat de propaganda de stat, serviciile secrete, elitele militare și birocrăția coruptă formează baza unui sistem politic condus autoritar de Vladimir Putin. Motyl remarcă însă faptul că statele fasciste sunt instabile, deoarece cultul personalității dispare odată cu trecerea timpului - liderii îmbătrânesc. Însă ceea ce face ca Federația Rusă sub Putin să întrunească cel mai bine caracteristicile statului fascist este înclinația spre război: membrii armatei sunt supra-reprezențați la nivelul elitei politice, iar tendința lor spre violență nu poate fi împiedicată.

Un alt autor care echivalează putinismul cu fascismul este Marcel Van Herpen. Ideile sale sunt expuse într-o carte apărută în 2013¹³ în care autorul face o paralelă pe larg între Republica de la Weimar și Rusia lui Putin, identificând 23 de elemente de comparație. Concluzia comparației este că asemănările între cele două situații sunt „izbitoare”. Rusia de astăzi seamănă foarte mult cu Germania de după Primul Război Mondial, datorită lipsei de experiență legată de funcționarea unui regim democratic și introducerea rapidă a instituțiilor democratice. În opinia lui Van Herpen, aceste trăsături duc la violență politică și sfârșesc prin venirea la putere a unor lideri precum Hitler sau Mussolini¹⁴. Cu toate acestea, există în opinia lui Van Harpen și diferențe între Rusia de astăzi și regimurile fasciste interbelice, deoarece acestea s-au bazat pe mișcări de tineri sau pe veterani de război, categorii excluse din punct de vedere social, un fenomen care nu poate fi remarcat în cazul Rusiei lui Putin (am arătat însă faptul că Françoise Thom pune dimpotrivă accentul pe mișcările de tineret ca marcă a putinismului)¹⁵.

Vladimir Tismăneanu a publicat un text intitulat „*Putin and Fascism*”¹⁶ după izbucnirea războiului din Ucraina, în continuarea cărții publicate împreună cu Kate C. Langdon în 2020, „*Putin’s Totalitarian Democracy: Ideology, Myth and Violence in the Twenty-First Century*”¹⁷. Tismăneanu echivalează putinismul mai degrabă cu regimul comunist, dând exemple în acest sens care demonstrează continuitatea cu regimul sovietic. Tismăneanu nu afirmă în mod explicit că putinismul este o formă de fascism dar consideră că „anti-putinismul este anti-fascismul vremurilor noastre”, demonstrând că retorica „denazificării” folosită de Vladimir Putin în cazul

---

¹³ Macel H. van Herpen, *Putinism. The slow rise of a radical right regime in Russia*, Palgrave MacMillan, London, 2013.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 137 - 152.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 153 - 168.

¹⁶ Vladimir Tismăneanu, *Putin and Fascism*, <http://www.americanpurpose.com/articles/putin-and-fascism>, (accesat 18.07.2022).

¹⁷ Vladimir Tismăneanu, Kate C. Langdon, *Putin’s Totalitarian Democracy: Ideology, Myth and Violence in the Twenty-First Century*, Palgrave Macmillan, Sronger Nature Switzerland, Cham, 2020.

Ucrainei este doar o încercare de a mobiliza opinia publică din Federația rusă în favoarea războiului.

Vasyl Cherepanyn consideră de asemenea că putinismul este o formă de fascism, afirmând că acest adevăr ar fi trebuit acceptat de Occident înainte de izbucnirea războiului din Ucraina. „A fost ‘prea mult’ până când a fost ‘prea târziu’”¹⁸. Argumentul lui Cherepanyn este că ar fi trebuit ca mai demult să se recunoască faptul că putinismul este o formă de fascism și să se accepte ideea că Rusia se referă la înfrângerea nazismului „pentru a-și legitima propria dictatură fascistă”.

Așa cum am arătat, autorii ucraineni au lansat în dezbaterile publice legate de natura regimului lui Vladimir Putin termenul de „rașism”. Într-un articol publicat în 2022, Larysa Yakubova oferă justificarea folosirii termenului „rașism”¹⁹. În opinia autoarei, există foarte multe asemănări între preluarea puterii de către Adolf Hitler și preluarea puterii de către Vladimir Putin: ambii au ajuns la vârful puterii datorită unei decizii luate în interiorul sistemului de putere. Între Germania lui Hitler și Rusia lui Putin există un punct comun: obsesia pentru trecut, proiectată pentru viitor. Reich-ul de 1000 de ani este foarte asemănător, potrivit lui Yakubova cu „lumea rusă” (*russki mir*). Mesianismul este un alt element comun al putinismului și fascismului, Vladimir Putin continuând mesianismul tradițional rus într-o formă acceptabilă pentru generațiile post-sovietice. Un alt element de gândire fascistă este pentru Yakubova ideea că ucrainenii nu sunt o națiune distinctă de ruși și că trebuie eliminați. „Rașismul” ar cultiva în această viziune identificarea rușilor cu Putin dar și cu URSS. În acest tip de discurs, Rusia nu este consecința destrămării URSS, ci o continuare directă a acesteia, iar din acest motiv națiunile învecinate sunt văzute ca parte a actualei Federații ruse.

Timothy Snyder a comparat în 2014 anexarea Crimeii de către Federația Rusă cu acțiunile Germaniei naziste care au precedat cel de-al Doilea Război Mondial, considerând totodată că Vladimir Putin corespunde deopotrivă cu Hitler și Stalin. Prin urmare, Snyder considera inițial că totalitarismul definește Rusia actuală, fără a fi clar dacă este vorba de similitudini cu fascismul sau cu comunismul. În cartea sa *The road to unfreedom. Russia, Europe, America* din 2018 Snyder consideră în mod eronat că steagul separatiștilor ruși din Donbas este inspirat din steagul Confederației Statelor Unite, mișcare de extremă dreapta²⁰. De fapt, așa cum remarcă Marlene Laruelle, este vorba de un simbol din perioada țaristă care seamănă foarte mult dar nu are nicio legătură cu simbolurile folosite de extrema dreaptă

---

¹⁸ Vasyl Cherepanyn, *Why Does the West refuse to call Putin's Russia Fascist?*, <http://www.project-syndicate.org/commentary/western-political-financial-elites-encourage-putin-russia-fascism-by-vasyl-cherepanyn-2022-06>, (accesat 18.07.2022).

¹⁹ Larysa Yakubova, *The beast from the void. Putin's fascism: how it came about and what it wants*, <https://uacrisis.org/en.putins-fascism> (accesat 18.07.2022).

²⁰ Timothy Snyder, *The road to unfreedom. Russia, Europe, America*, Tim Duggan Books, New York, 2018, p. 148 (varianta în limba română: *Drumul spre nelibertate. Rusia, Europa, America*, traducere de Ciprian Șiulea, Trei, București, 2021).

americană²¹. În aceeași carte Snyder face o paralelă între eforturile lui Hitler și cele ale lui Stalin de a forma o alianță pan-europeană a partidelor extremiste cu eforturile lui Putin din prezent. Afirmatia corespunde doar parțial adevărului: succesul populismului în Europa nu are legătură doar cu ascensiunea formațiunilor de extremă dreapta sau extremă stânga, ci are mai degrabă legătură cu fascinația iliberalismului. Snyder avansează un alt argument în favoarea ideii că putinismul este o mișcare politică radicală: presupusa influență pe care Ivan Ilyin (1883 - 1954), un gânditor fascist rus, o are asupra lui Putin²². În contrast cu Snyder, Laruelle consideră că Putin și cei care fac parte din piramida puterii de la Kremlin oferă „un bricolaj ideologic multifacțat”. În opinia lui Laruelle, Putin are un univers ideologic dominat nu de referințe ideologice, ci temporale, accentul fiind pus pe Yalta, destrămarea URSS și tranziția de la Gorbaciov la Elțin²³. Aceeași opinie este împărtășită și de Françoise Thom: regimul lui Putin „nu a secretat niciodată o ideologie, deoarece complotismul care-l caracterizează nu e o doctrină, ci un mod de gândire...Teama de vid îl susține...regimul putinist e ca un cameleon, greu de distins, înclinând când spre un liberalism occidental, când spre un neocomunism de tip Ghenadi Ziuganov, când spre bonapartismul unui Aleksandr Lebed, inspirându-se ba din Stalin, ba din Stolîpin ... Opțiunile sunt întotdeauna deschise, în funcție de nevoia zilei: dacă prețurile petrolului și gazului scad, îi punem pe liberali înaintea. Dacă economia e în creștere, noii sovietici își iau avânt. În caz de turbulență, îl chemăm pe patriarhul Kirill”²⁴.

Timothy Snyder a revenit asupra acestei teme după izbucnirea războiului din Ucraina și a publicat în mai 2022 un articol în *New York Times* prin care a afirmat explicit că Rusia este fascistă²⁵. Fascismul practicat în Rusia se bazează pe cultul liderului unic, Putin, cultul morții (structurat în jurul memoriei celui de-al Doilea Război Mondial) și pe mitul unui trecut de aur, cel imperial care poate și trebuie să fie restaurat prin declanșarea războiului din Ucraina. În opinia lui Snyder, există foarte multe asemănări între comportamentul Germaniei naziste față de URSS și cel al Federației ruse față de Ucraina: Putin, la fel ca și Hitler, propagă ideea că statul atacat este artificial. Andrew Bacevich remarcă pe bună dreptate faptul că a consider Rusia un stat fascist, din categoria regimurilor totalitare descrise de Snyder în *Bloodlands. Europe between Hitler and Stalin*²⁶, ar însemna că Occidentul ar trebui să poarte un război total împotriva Federației ruse, așa cum a făcut cu Germania nazistă în timpul celui de-al Doilea Război Mondial sau cu URSS în timpul Războiului Rece²⁷.

---

²¹ Marlene Laruelle, Ponars, *Eurasia Policy Memos*, September 5, 2018, <http://www.ponarseurasia.org/is-russia-really-fascist-a-comment-on-timothy-snyder/>, (accesat 18.07.2022).

²² Timothy Snyder, *op. cit.*, p. 19.

²³ Marlene Laruelle, *op. cit.*

²⁴ Françoise Thom, *op. cit.*, pp. 71 - 72.

²⁵ Timothy Snyder, *We should say it. Russia is fascist*, May 19, 2022, <https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html>, (accesat 18.07.2022).

²⁶ *Idem*, *Bloodlands. Europe between Hitler and Stalin*, Basic Books, New York, 2010 (versiunea în limba română: *Tărâmul morții. Europa între Hitler și Stalin*, traducere de Dana - Ligia Ilin, Humanitas, București, 2012).

²⁷ Andrew Bacevich, *Fascism: A label repurposed and misapplied*, Quincy Institute, June 7, 2022, <https://quincystat.org/2022/06/07/fascism-a-label-repurposed-and-misapplied/>, (accesat 18.07.2022).

Concluzii

A încerca să formulezi un răspuns la întrebarea dacă putinismul este o formă de fascism se dovedește a fi un demers mai dificil decât ar părea la prima vedere. Pe de o parte, putinismul este un concept în formare, teoretizat relativ curând și a cărui soartă depinde foarte mult de felul în care va arăta moștenirea lui Vladimir Putin. Pe de altă parte, conceptul de fascism este greu de definit într-un singur mod, date fiind disputele referitoare la posibilitatea existenței unui „fascism etern”. Există autori care consideră că putinismul ar fi o ideologie care balansează între extrema dreaptă și extrema stângă, împrumutând de la ambele extreme mai multe elemente. În opinia noastră, suntem în fața unui fenomen nou, un bricolaj ideologic specific Rusiei actuale, rezultat al simbiozei între naționalism, fascism și idei specifice extremei stângi, la care se adaugă o formă de mesianism ce transcede toate regimurile politice și ideologiile din Rusia. Cei care au folosit termenul de „rașism” pentru a descrie combinația între naționalism și fascism tipică putinismului se află oricum mai aproape de înțelegerea realității decât cei care privesc putinismul doar ca o formă de fascism dar acest termen omite dimensiunea de extremă stânga care este prezentă de asemenea în cadrul putinismului, precum și mesianismul. Putinismul este o formă de radicalism politic care nu a ajuns deocamdată să reprezinte o ideologie dar care se manifestă în prezent prin violență extremă (războiul din Ucraina). Va evolua putinismul în direcția unei ideologii sau se va rezuma la a caracteriza o anumită perioadă istorică a Rusiei? Va fi putinismul exportat în afara Rusiei, așa cum s-a întâmplat cu acele curente de idei care au evoluat și s-au consolidat într-o ideologie? Toate acestea rămân întrebări deschise dar, odată formulate, vor primi cu siguranță un răspuns la un moment dat.

Bibliografie

- ANDREI, Petre, *Fascism*, Institutul European, Iași, 2013.
- BACEVICH, Andrew, *Fascism: A label repurposed and misapplied*, Quincy Institute, June 7, 2022, <https://quincyinst.org/2022/06/07/fascism-a-label-repurposed-and-misapplied/>.
- CANFORA, Luciano *Fermare l'odio*, Laterza, Roma, 2019.
- CHEREPANYN, Vasyl, *Why Does the West refuse to call Putin's Russia Fascist?*, <http://www.project-syndicate.org/commentary/western-political-financial-elites-encourage-putin-russia-fascism-by-vasyl-cherepanyn-2022-06>.
- CHIELLI, Angelo, *Fascism și nationalism*, conferință ținută la Universitatea Petre Andrei din Iași, 24 iunie 2022.
- ECO, Umberto, *Il fascismo eterno*, La nave di Teseo, Milano, 2018.
- GENTILE, Emilio, *Chi è fascista*, Laterza, Roma, 2019.
- Laruelle, Marlene, PONARS *Eurasia Policy Memos*, September 5, 2018, <http://www.ponarseurasia.org/is-russia-really-fascist-a-comment-on-timothy-snyder/>.
- LÉVY, Bernard-Henri, *Le poutinisme est un fascisme. La résistible ascension d'Arturo Poutine*. <https://laregledujeu.org/2014/05/29/17087/le-poutinisme-est-un-fascisme/>.

- MOTYL, Alexander, *Is Putin Russia Fascist?*, <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/is-putin-s-russia-fascist/>.
- IDEM, *Yes, Putin and Russia are fascist - a political scientist shows how they meet the textbook definition*, <https://theconversation.com/yes-putin-and-russia=are-fascist-a-political-scientist-shows-how-they-meet-the-textbook-definition-179063>.
- IDEM, *Putin's Russia as a fascist system*, *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 49, no. 1, Special Issue: Between nationalism, authoritarianism, and fascism in Russia: exploring Vladimir Putin's regime (March 2016).
- MUDDE, Cas and KALTWASSER, Cristóbal Rovira, *Populism. A very short introduction*, Oxford University Press, Oxford, 2017.
- SNYDER, Timothy, *Bloodlands. Europe between Hitler and Stalin*, Basic Books, New York, 2010.
- IDEM, *The road to unfreedom. Russia, Europe, America*, Tim Duggan Books, New York, 2018.
- IDEM, *We should say it. Russia is fascist*, May 19, 2022, <https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html>.
- STANLEY, Jason *How fascism works: The politics of Us and Them*, Random House, New York, 2018.
- THOM, Françoise, *Putin și putinismul*, traducere de Adina Arvatu, Humanitas, București, 2020.
- TISMĂNEANU, Vladimir, *Putin and Fascism*, <http://www.americanpurpose.com/articles/putin-and-fascism>.
- TISMĂNEANU, Vladimir, LANGDON, C. Kate, *Putin's Totalitarian Democracy: Ideology, Myth and Violence in the Twenty-First Century*, Palgrave Macmillan, Sronger Nature Switzerland, Cham, 2020.
- HERPEN, van H. Macel, *Putinism. The slow rise of a radical right regime in Russia*, Palgrave MacMilan, London, 2013.
- YAKUBOVA, Larysa, *The beast from the void. Putin's fascism: how it came about and what it wants*, <https://uacrisis.org/en.putins-fascism>.